

Etiske øjeblikke i humanistisk forskning

Af Amalie Rævsbæk Birch

Den britiske antropolog James Laidlaw skriver i bogen *The Subject of Virtue: An Anthropology of Ethics and Freedom* fra 2014, at “The claim on which the anthropology of ethics rests is not an evaluative claim that people are good: It is a descriptive claim that they are evaluative” (s. 3). Her påpeger Laidlaw etikken i det levede liv som en fordring; et kald, der igangsætter en refleksiv kvalitet ved mennesket, hvilket gør os i stand til at stille os på afstand af krævende situationer. Det etiske er således en vandring i – og ofte en forlængelse af – øjeblikke, hvor vi overvejer, hvad der er den rette handling snarere end en rigid anvendelse af kulturelt (eller institutionelt) fastlagte moralske principper. Sådanne principper er grundstenen for vores etiske praksis, men det er nærmere refleksionen over dem, der, for Laidlaw, udgør det specifikke etiske. Dette mellemrum mellem princip og situational evaluering er selvfølgelig også gældende for os, der forsker i det levede liv. Vi studerer ikke blot menneskers etiske praksisser, men er i selve denne bestræbelse indlejret i etiske øjeblikke, der giver os stof til eftertanke.

Øjeblikke, der varer ved

Bogen *Etiske øjeblikke i humanistisk forskning* tager netop udgangspunkt i øjeblikke fra blandt andet historikeres, arkæologers, filosoffers og antropologers forskningspraksis, hvor noget “strammede til, gav efter eller stod klart” (s. 17). Samlet set formidler bidragsyderne en forståelse af forskningsetik som en refleksion over, hvad det vil sige at gøre skade – både inden for og udover rammerne af gængse principper for forskningsintegritet og ansvarlig forskningspraksis.

For det er bogens klare budskab, at forskningsetikken handler om at respondere. Eksempelvis til drastiske forandringer i vores felt (se Andersen kapitel), i overvejelser omkring “hvordan vi (som fagprofessionelle) kan stå troværdigt i relation til Greta Thunbergs generation?” (se Juelskjær kapitel), i mødet med vores forsker kollegaer der må (over)vide for at trække midler hjem til afdelingen (se Dige kapitel), i mødet med levende efterkommere i udgivelsen af en afdøds feltdagbøger (se Raja kapitel). Og ikke mindst i det helt intime møde med en anden, der stiller os spørgs-



mål som “Må jeg læse, hvad du skrev om min mor for tyve år siden?” (se Dalsgaard kapitel) eller “Er du journalist?” (se Jensen kapitel) – altså når vi skal stå til ansvar for det, vi har skrevet i nye og uforudsete kontekster eller bevæggrundene for vores tilstedeværelse i feltet. I disse møder navigerer vi som både forskere og mennesker i relationer og situationer af tillid og mistillid, som strækker sig på tværs af tid og sted (se særligt Meinert kapitel).

Bogen behandler dermed etiske problemstillinger på mikro- og makroniveau ved at undersøge, hvordan vi som humanistiske forskere griber ind i eksisterende diskurser og levede liv – de sammenhænge, der danner baggrund for det etiske øjeblik, som gør det komplekst og kalder på en særlig nænsomhed. Hvis du febrilsk bladrer efter en manual til etik i forskningspraksis, har du misset bogens centrale argument. Bogen kan derimod fungere som et refleksions-

værktøj og supplement til både metode- og analysefag på universitetet, hvor kapitlerne kan læses uafhængigt af hinanden alt efter, hvad der giver genklang for læserens eget felt eller fagets tematik.

Do no harm? Et panoptisk blik på etik i humanistisk forskning

Et af bogens forfriskende bidrag er diagnosticeringen af det forskningsetiske landskab i dansk humaniora anno 2024. Jette Kofoed og Nina Kofoed skitserer i introduktionskapitlet en nyere udvikling, hvor etik i stigende grad behandles som noget, der skal ‘safeguardes’ – noget, vi som forskere skal beskytte os imod frem for at engagere os i. Forfatterne peger på, at denne tendens på danske universiteter har skabt en stemning af ængstelighed og overdreven årvågenhed – begge hæmsko for viljen til at bevæge sig mod og med det ukendte. Det er næppe kontroversielt at give dem ret i. Ikke desto mindre er det indenfor denne ramme, at bidragsyderne, og forskere generelt, må udøve forskningsetik. Det er her bogens klare formål at give et modspark til forståelsen af etik, som noget der bør eller kan kontrolleres fuldstændig.

Derfor skelner Kofoed og Kofoed mellem *forskningsintegritet* som en betegnelse for “et forskningspolitisk initieret felt” (s. 13) præget af kodekser, uredeligheds-sager og politisk regulering, og *etik* som den kløe, der kan udforskes i situerede betingelser, hvor øjeblikket “løber over” og ikke lader sig indfange af entydige svar. Dette er, på mange planer, en nødvendig skelnen for “at sætte etik fri” og for at undersøge “hvor meget liv der er i den, når den ikke (alene) er styret af kodeks” (s. 15).

Ikke-vished som et sted at dvæle ved

Hvad gør man så som forsker, når vi ikke kan værne os mod etik? Ifølge bogens bidragsydere, må vi simpelthen blive ved den, men for at undgå vedvarende vildfarelse, har vi brug for værktøjer. Her trækker bogen på en feministisk tænkning inspireret af blandt andet Donna Haraways (2016) fordring om at “blive i besværet”, hvor epistemologi, ontologi og etik ikke betragtes som adskilte domæner, men som gensidigt forbundne, hvilket danner grundlaget for en *ethico-onto-epistemologi* (s. 91). På et sådant grundlag kan vi som forskere aldrig stille os uden for risiko.

Fremfor et forsøg på at forsikre sig, bliver etikken i stedet en metodisk og analytisk bestræbelse på at benytte greb, der åbner op for tøven frem for endegyldige analyser, forstenede kategoriseringer og fastfrosne begreber. Disse greb er inspireret fra blandt andet kritisk fænomenologi, posthumanisme og agential realisme, og med dem viser bidragsyderne, hvordan vi undervejs i hele forskningsprocessen, kan turde navigere i usikkerhed og foranderlighed. Det er måske netop måden at skrive om etik på, som er bogens mest inspirerende bidrag. Bogen repræsenterer en skrivestil, der engagerer sig i det åbne og uafsluttede rum, som etik er. Det gør bidragsyderne gennem undren, nysgerrighed og kritisk selvrefleksion, hvor de bløde punktummer tillader rigeligt kød til læserens egne overvejelser. Samtidig berører bogen også, hvordan etik i humanistisk forskningspraksis altid er præget af et væld af stemmer. Man kan derfor undres over de rent individuelle bidrag (udover introduktionskapitlet) og manglen på et mere dialogisk format. Men her ligger der måske lige netop en pointe om, at den form for etik, som bogen undersøger, ofte forbliver

den individuelle forskers egen kløe i mangel på sprog, tid, tillid eller format til kollegial udforskning.

Stemmer der giver genklang i humaniora (og derudover)

På trods af bogens rent humanistiske bidrag, så bør bogen kunne virke som udgangspunkt for en seriøs dialog omkring etik i forskningspraksis generelt. Her kan humaniora, og måske særligt antropologien, række ud over egen disciplin, herunder til ingeniørvidenskaberne og naturvidenskaberne, ved at pege på hvordan etik altid er tilstedeværende, når vi på forskellig vis forsøger at forstå eller forme (mere-end-)menneskelig praksis. Og det er uanset hvilken hat vi tager på og hvilken forståelse af objektivitet vi tilskriver os.

Derudover giver bogen også anledning til en samtale om, hvordan etiske øjeblikke ikke blot opstår i mødet med andre mennesker (fortidige, nutidige som fremtidige), men også i mødet med andre arter (se Juelskjær kapitel), artefakter (se Raja kapitel) og AI (se Vejlin kapitel). For et af tidens mest centrale etiske og interdisciplinære spørgsmål må være, hvordan *responsability* (Haraway 2016) og *care* (Schrader 2015) – begge kernebegreber i bogen – kan udfolde sig, når den anden er forskudt i tid og rum eller på anden vis overskrider vores umiddelbare forståelse. Her vil jeg slutte af med et citat fra Juelskjærs kapitel,

“Vi berøres, men ikke altid og ikke i relation til alt. Derfor er der en etisk fordring i at opøve sans for at kere sig også for det, som rutinemæssigt kan kategoriseres som ikke-vedkommende” (Juelskjær 2023, citeret s. 141).

Jette Kofoed & Nina J. Kofoed (Red.). 2024.
Etiske øjeblikke i humanistisk forskning.
Aarhus Universitetsforlag.

Yderligere referencer

Haraway, Donna. 2016. *Staying with the trouble*. Duke University Press.

Laidlaw, James. 2014. *The Subject of Virtue: An Anthropology of Ethics and Freedom*. Cambridge University Press.

Schrader, Astrid. 2015. “Abyssal Intimacies: How (Not) To Care about Deformed Leaf Bugs in the Aftermath of Chernobyl?”. I: *Social Studies of Science* 45, no. 5: 665-90.